

Posudek bakalářské práce

Jiří Sucharda:

Environmentalismus volného trhu

Fakulta humanitních studií University Karlovy v Praze
bakalářské studium humanitní vzdělanosti, 2016 (2015)

Úvod

„Environmentalismus volného trhu“, nebo mnohem výstižněji, ale ne tak hezky, „(pozitivní) role trhu v ochraně životního prostředí“, není jen nenaplnitelným tématem bakalářské práce, je to téma, jež by v této šíři nemohl nikdo soudně navrhnout ani jako téma práce disertační nebo habilitační. Je to prostě jedno z klíčových témat epochy. Proto je současně velmi špatně i velmi dobře, že si je Jiří Sucharda zvolil, a hodnocení bude záležet na dvou věcech: na úhlu pohledu, který zde bude důležitější než u jiných absolventských prací, a na tom, jak přesně si autor svou práci ve skutečnosti vymezil.

1. Obsahová stránka

Název zmíněný v úvodu je převzat z knihy, která zřetelně Jiřího velmi silně oslovila (ANDERSON Terry L., LEAL Donald R., Free Market Environmentalism, 2001, New York: PALGRAVE). Knihu jsem nečetl a ani po četbě bakalářské práce tak nehodlám učinit. Ze zprostředkovaného obsahu soudím, že autoři nepřinášejí nic nového, co by nebylo v mnoha podobných publikacích a reakcích na ně již řešeno (tuto domněnku je samozřejmě nutné brát s rezervou).

Četba nicméně zřejmě poskytla Jiřímu základní strukturu jeho práce v obsahu, který je na první pohled podrobný a logický. Má pouze dva podstatné nedostatky:

1. téma kterékoli kapitoly by vydalo na samostatnou diplomovou práci;
2. v celém textu najdeme jedinou zmínku o cíli práce. Je to hned věta první: „Cílem této práce je představit alternativní přístup jak k převládajícímu pojetí ochrany životního prostředí, tak i k alokaci přírodních zdrojů.“ (str. 1).

Jakoukoli další poznámku o výzkumném problému, otázce, hypotézách nebo metodě čtenář nenajde. Autora by snaha o jejich formulaci (*samozřejmě* práce tohoto typu *hypotézu* mít nemusí!) možná přivedla ke zjištění, že si stanovil úkol, k jehož řešení nemá předpoklady ani časové, rozsahové a především vzdělanostní; snad by pak svůj záměr zpřesnil a zúžil.

2. Práce s literaturou

Prvním nedostatkem práce s literaturou je již její seznam. Vzhledem k šíři tématu by počet titulů měl být násobně větší (respektuji možnosti bakalářské práce, ale pak si autor prostě neměl volit bezbřehé téma). Všechny čtyři učebnice nebo rozsáhlejší výkladové texty ekonomie reprezentují neoliberální pohled; literatura zastupující „politický environmentalismus“ je politicky výrazně levicová. Tato volba pak samozřejmě naprosto zkrsluje objektivitu diskursu možností politického a ekonomického decizního prostoru ovlivnit ochranu životního prostředí (dále i „OŽP“).

Dále není jasné, podle jakého klíče jsou tituly seříděny. Někteří autoři jsou chvályhodně uvedeni a *snad* i čtení (Marek, diplomová práce: vždy chválím použití méně

běžných zdrojů), Marek však není ani jednou zmíněn v textu. Bibliografická a citační norma není dodržena přesně (např. kurzíva), ale autor usiluje alespoň o jednotu: správně. Horší je, že někdy nelze přesně rozlišit interpretaci, parafrázi a autorský text, někde dokonce chybí stránkování u citace (např. hned na 1. straně Heyne). Parafráze se naopak objevuje v závěru, jenž by měl přece jen obsahovat už pouze autorský text.

Zastoupení cizojazyčné literatury je na bakalářskou práci ne-li nadprůměrné, tedy jistě postačující.

3. Formální stránka

Rozsah asi 50 normostran (zkušnostní odhad) je nepochybně postačující.

V jistém protikladu stojí kultivovaný, ne zbytečně komplikovaný sloh práce, který dovede sledovat výkladovou linii, a na druhé straně velký počet mluvnických a pravopisných chyb včetně velmi nedbalé interpunkce a překlepů (autor snad dokáže rozlišit větu vedlejší a hlavní, ne však důsledně je oddělit čárkami; interpunkce souřadného poměru větných členů však zjevně přesahuje jeho možnosti, stejně jako důslednější uvádění příkladů přesahuje možnosti mé: „...Příklady fungování environmentalismu volného trhu uvedené v této práci se většinou týkají problémů které je možno řešit...; „...řešení problémů které hranice jednotlivých států...; „nejaktuálnější příkladem“; „Sámi Anderson a Leal“; „...kontrolovat kvality vody či globální atmosféry...“ [citát, ale pochybný]; „handikep“; „nedostaky“; „podmíněno“; „k environmentalismu“. Všechny příklady pocházejí z jediné, náhodně vybrané, strany 35 elektronické verze; tištěná jednu či dvě chyby opravuje, ale přidává jiné: „nejvýznamější“; „environmentlismus“; četl jsem obě verze). (Další příklady: Česká Republika, Evropská Unie, viz., nerozlišení spojovník – pomlčka atd. atd. Počet způsobů, jimiž dokáže autor zapsat slova „environmentální“ nebo „environmentalismus“, jsem už nedohledával.).

Typografické zpracování je krajně střídlivé a až na dílčí chyby (např. neodsazení nadpisu „Bibliografie“ na str. 37) vyhovuje.

4. Celkové hodnocení

Před hodnocením právě tohoto textu snad není nemístná miniúvaha, co je cílem bakalářské práce:

1. vyřešit (komplexně) nějaký (výzkumný) problém;
2. „představit alternativní přístup“ (viz výše);
3. seznámit se s danou problematikou, naučit se ji posuzovat, kriticky myslet.

O první variantu autor zcela jistě neusiluje. Druhou jsem plně ochotný respektovat a ocenit jako legitimní záměr bakalářské práce, kdyby byla naplněna. Pokusím se ukázat, že naplněna nebyla. K variantě třetí se vrátím v závěru.

Pokusím se jít od obecného k jednotlivému, přičemž si v obecné části dovolím rozsahem nezbytná zjednodušení.

Autor se především v nadšení nad publikací, jež ho zjevně oslovila (a to je velmi dobré!) vlamuje do otevřených dveří tím, že vyvrací názory, které už (takřka) nikdo nezastává, a prosazuje řešení, jež naopak uznává velká většina. Boj proti centrálně plánovanému hospodářství v obrovském časovém (n-letky) a prostorovém (Sovětský svaz [sic!]; psáno „Svaz“) je už snad přece jen úspěšně vybojován. Naopak výhody tržního hospodářství, funkčnost jeho principů a legitimitu všech forem vlastnictví (ne jen soukromého!) už někdy přiznává i krajní levice. V tištěné verzi, jež mi byla předána v lednu a jež by také měla být směrodatná, se praví: „Charakteristickou vlastností volného trhu je to, že jeho výsledky se nedají centrálně plánovat a řídit, což je pravděpodobně jedním z hlavních faktorů, které ho činí

nepřijatelným pro velkou část politických i vědeckých elit [Sucharda 2015: 36].“ Vůbec ne! Jde-li o plánování, tedy *strategické*, jde-li o vědecko-politické řízení, pak na základě *scientific forecasting*; a to je, když autor promíne, rozdíl jako mezi aktem a smutečním aktem... To, co je důležité a co dosud neumíme na planetě řešit (a samotný volný trh to z principu umět nemůže), je fenomén *globálního problému*.

Autor *tuší*, že jde o vzájemný vztah dvou základních decizních prostorů: ekonomického a politického, ale dál už fatálně chybějí základní znalosti. Z mnoha možných příkladů: „Problém prosazení na globální úrovni je však problémem environmentalismu jako takového.“ Sucharda zde nerozlišuje (ač je to leitmotivem celé práce), zda mluví o environmentalismu *volného trhu* (jenže ten přece problémy nemá...), takže, jak freudovsky prozradí následující odstavec, míní environmentalismus *politický*. Problém tedy nemá ani jeden: oba chápou hodnotu životního prostředí, přírody a krajiny jako podstatnou, a současně jej mají oba: chybí *instituce* (a v tom se Sucharda nemýlí), která by realizovala nikoli *vynucení* (jak si myslí Sucharda), ale dobrou *globální správu* (good global governance; jak *neví* Sucharda). Problém institucí a transakčních nákladů Sucharda tuší (např. str. 15), ale nerozumí mu (ostatně jej rozebírá dávno před jeho guruy už např. Douglass North). Co ovšem neřeší vůbec, je jednak plný výčet toho, co podle klasických teorií trh neumí a umět nemůže (zmíněny veřejné statky a externality, ale více či méně chybně, ostatní obvyklé položky nejsou uvedeny), jednak povaha *globálního problému* jako fenoménu. Nelze *vlastnit* (chybí typologie vlastnictví, vč. nebo zejm. pojmu „vlastnictví *ničtí*“) globální životodárné biosférické systémy, ale všichni je při uspokojování svých potřeb *ovlivňujeme*. Jsou to tedy *instituce* („politický environmentalismus“), jež musí dát tržnímu hospodářství hodnotové *rámce*, využít *instrumentálního mixu*, potlačit nevýhody trhu (viz výše) a využít jeho (nesporných!) výhod. Míra ingerence institucí od omezování trhu a jednostranné preference úlohy státu (regionu, místního společenství) až k výše popsanému vztahu mezi státem (globální institucí) a trhem je nejzákladnějším rozdílem mezi tzv. ekonomikou *ekologickou* a ekonomikou *environmentální*.

Při obrovské šíři tématu už snad ani nemá smysl vyčítat autorovi absence autorů, nepochopení, nepřesnosti. Např. k pojmům *ideologie*, resp. environmentalismus, si snad mohl přečíst alespoň jednu ze tří zásadních knih Andrewa Heywooda, přeložených i do češtiny (Politické ideologie). Při pozorném čtení by musel zaznamenat třeba to, jak se na vrcholu tvůrčích sil jediného autora jeho pojetí *ekologismu* a *environmentalismu* během krátké doby měnilo!

K problematice růstu se zřetelně vyjádřil již Kenneth Ewart Boulding (je mu přičítán slavný výrok „Kdo věří tomu, že exponenciální růst může v konečném světě trvat nekonečně dlouho, je buď šílenec... nebo ekonom.“, ale hlavně rozlišil „kovbojskou ekonomiku“ od „ekonomiky kosmické lodi“, tedy jednoho uzavřeného systému) nebo proslulá Studie kritických environmentálních problémů (SCEP) Massachusettského technologického institutu v roce 1972: „V uzavřeném systému konečných zdrojů není možný růst libovolného typu“. Sucharda však tuší (zde pochvala) princip diferenciací: v uzavřeném systému by rozvinuté země měly změnit vzorce spotřeby a výroby, rozvojové naopak důstojněji uspokojit alespoň základní životní potřeby.

Jiným dokladem šíře, jež neumožnila hloubku, je naprosto zkreslující kapitola 4.5. Konzervace přírody. Právě za vlády osvíceného prezidenta Theodora Roosevelta se v ochraně přírody a krajiny jasně (dnes *školsky* jasně) odlišily pojmy *protection* (tedy *nezasahování*, ochrana před poškozením) a *conservation* (tedy paradoxně [*konzervace*] šetrné a udržitelné *využívání* přírody, aktivní management). Je hezké, že Sucharda zná Roosevelta; bylo by lepší, kdyby znal jeho dva rádce, Johna Muira a Gifforda Pinchota.

Následuje slíbený konkrétní rozbor některých pasáží jako příklad (citace z elektronické verze).

„Pojem ‚znečištění životního prostředí‘ budu v této práci používat jako synonymum pro pojem ‚poškození životního prostředí‘. Někteří autoři, například Heyne [Heyne, 1991], rozlišují mezi poškozením a znečištěním, které charakterizují jako ‚náklady předložené jiným bez jejich souhlasu‘. Jelikož je však pojem znečištění většinou chápán spíše jakožto jakákoliv újma způsobená životnímu prostředí bez ohledu na to, kdo ponese náklady, budu tyto dva pojmy používat jako synonyma. Podle Heyneho definice by tudíž jakýkoliv zásah do životního prostředí, byť sebedestruktivnější, nebyl považován za znečištění, pokud by na někoho bez jeho vůle nepřenesl náklady. O nákladech budu podrobněji mluvit v části věnované externalitám.“ (Cit. bakalářská práce, str. 2).

Nic proti stipulativním definicím!! (tedy zde pro účel práce), ale *všechno má své meze*.

1. vytknuto před závorku: v celém textu autor směšuje nejen uvedené dva pojmy (znečištění a poškození), ale do pojmu „znečištění“ (ne)vědomě zahrnuje i nakládání se zdroji, jež někde diskutuje zvlášť, někde společně. Při ochraně životního prostředí jde vždy o 2 hlavní věci:
  - a) o nakládání se zdroji,
  - b) o znečištění (za nepřeborné množství literatury alespoň nesmírně populární tři zásady Hermana Dalyho [Herman Edward Daly, býv. hlavní analytik Světové banky] nebo 6 zásad silné udržitelnosti Rogera Permana);
2. pojem znečištění prostě nelze v žádném stupni zjednodušení s pojmem poškození zaměnit, a to ani v tom smyslu, že jde o **zabránění čemukoli**, co by mohlo poškození vyvolat:
  - a) bylo by to **právě tržně** absolutně kontraproduktivní:
    - i) při uspokojování svých potřeb totiž znečišťujeme všichni;
    - ii) nejde o to, zabránit *znečišťování*, ale zabránit *poškozování*;
    - iii) součástí volby racionálně se rozhodujícího tržního subjektu je právě zvolit takový způsob a míru *znečištění*, již životní prostředí *nepoškozuje*. K tomu míří všechny nástroje ochrany životního prostředí; vtip ekonomických spočívá v tom, že využívají (nesporných!) výhod trhu a potlačují jeho nevýhody (jsou-li dobře nastaveny);
  - b) znečištění je *vnos* látek do životního prostředí, *příčina* – naproti tomu *poškození* je následný *stav* životního prostředí, *následek* (emise vs. imise, Jesinghausovo [et al.] schéma DPSIR [Driving Forces – Pressure – State – Impact – Response] atd. atd.
  - c) právo životního prostředí České republiky, Evropské unie i všech vyspělých zemí oba pojmy vždy důsledně rozlišuje, mj. proto, že jde i o povolenou *míru* („Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky *nad míru* stanovenou zákonem.“ zvýr. aut.; odkaz na zdroj viz příloha posudku);
3. druhá citovaná věta bakalářské práce: tvrzení je zhola nesmyslné. Paul Heyne je esenciálně ideologicky vypjatý reprezentant neoliberální ekonomie, jehož (jejíž) tvrzení (zejména ve věci OŽP) byla mnohokrát vyvrácena, je však dobrý ekonom a výborný didaktik (obdobně u nás Robert Holman: učebnice obou jsou v dobrém slova smyslu návodné a metodicko-didakticky zdařilé [potud, pokud je oddělení obsahu a formy možné]). Proto by nikdy nemohl ztotožnit pojmy *znečištění*, *poškození* a **externality** („náklady předložené jiným bez jejich souhlasu“). Pomiňme flagrantní nedostatek v citaci (doslovný citát vyžaduje uvedení stránky cit. zdroje), rozdíl „předložené“ vs. vyvolané, negativní vs. pozitivní (tedy výnosy) externality – Suchardova věta svědčí o pojmovém zmatku;ⁱ
4. třetí citovaná věta: směs *několika* pojmových zmatků:
  - a) u *emisí* je velmi zásadní původce, u *imísí* méně, ale také (Sucharda operuje příklady, tedy nedávne velmi užitečné rozlišení imísí v Severočeském kraji podle původce);

- b) znečištění $\neq$ poškození $\neq$ *újma*: pojem „ekologická újma“ je striktně vymezen např. zákonem č. 17/1992 Sb., O životním prostředí, a rozdíl oproti hmotné škodě atd. je zásadní, proto byl ten pojem zaveden – s pojmy nelze v odborném textu zacházet libovolně;
- c) to, kdo ponese náklady, je *právě* v environmentální ekonomii zásadní; a vhodnou volbou *právě* ekonomických nástrojů **vede** rozlišení původce **i k řešení** (princip odpovědnosti původce, celá internalizace externalit, Polluter Pays Principle...);
- d) čtvrtá věta:
  - i) proč „sebedestruktivnější“? Zásah snad znečišťuje životní prostředí, nikoli sebe sama nebo původce?
  - ii) míněno „destruktivní v důsledku“? Ne: Heyne je typický neoliberální optimista: trh vyřeší samočinně jak problém nedostatku zdrojů, tak znečištění;
  - i) „bez jeho vůle nepřenesl náklady“: jde o jiný princip. Heyne píše: „... znečištění ve skutečnosti vůbec není fyzikální nebo chemické povahy. Znečištění je **stížnost**. [Pollution is a complaint.]“ (cit. z paměti). Tedy: nejde o přenos nákladů (externality, jejichž existenci Heyne částečně popírá [ale výklad přesahuje možnosti posudku], ale o to, že bude-li si skupina lidí dostatečně hlasitě stěžovat, že vzduch se nedá dýchat a vodu nelze pít, trh problém vyřeší a jakákoli politická opatření (s nimiž Sucharda právem diskutuje) mu mohou jen kazit práci.

Rozebral jsem pro názornost relativně podrobně 7 (*slovy sedm*) řádků úvodu.

Jiný příklad: „Způsob, jakým se politický environmentalismus vyrovnává s negativními externalitami je takový, že se je snaží internalizovat. K tomu slouží takzvané Pigouovy daně.“ Pomiňme skutečný důvod návrhu pigouovských daní a míru jejich skutečného uplatnění (v podstatě byly odmítnuty, a to i potenciálními příjemci užitku z nich plynoucího, tedy rozvojovými zeměmi). Mnohem důležitější je, že na obecném základním principu **internalizace externalit** je založena nikoli politická ochrana životního prostředí („politický environmentalismus“), ale i celá environmentální *ekonomie*, tedy ta, která v podstatě vychází z klasické tržní ekonomické teorie, usiluje o uplatnění tzv. ekonomických nástrojů v maximální míře a jde „jen“ o to, jaké *rámc*e jí budou „zevně“, tedy politickou decizní sférou, prostřednictvím legislativy dány. Je tedy nepochybně zásadní rozdíl mezi dvěma základními decizními prostory, totiž politickým a ekonomickým, mezi nástroji státu a nástroji trhu, mezi příkazy a zákazy (command and control) a daněmi a *poplatky* – jenže i mezi dotacemi, daněmi a poplatky, nemluvě např. o možnostech kombinovaných nástrojů (certifikace), jsou zásadní rozdíly, které prostě přesahují rozlišovací schopnosti autora bakalářské práce, který dobře nezná základy ekonomie.

Třetí příklad: „Externality však, jak již bylo zmíněno v první kapitole, mohou být i pozitivníⁱⁱⁱ. Pokud se například majitel lesa bude starat o jeho udržení a rozvoj, přičemž tento les bude následně volně sloužit turistům či rekreantům, kteří tím pádem získají pro sebe nějakou pozitivní hodnotu, například požitky z pobytu v čistém lese, jedná se o externalitu pozitivní. Majitel totiž nese plné náklady své činnosti, neobdrží za ní však plné výnosy. Environmentalismus volného trhu se od toho politického liší nejen tím, jakým způsobem se vyrovnává s externalitami negativními, ale i tím, jakým způsobem by se mělo nakládat s externalitami pozitivními. Klíčovou roli v tom hraje instituce soukromých vlastnických práv.“

„Klíčovou roli“ hraje ve skutečnosti *úhel pohledu* a poznámka pod čarou: „Pozitivní externality, navzdory svému názvu, pochopitelně nepředstavují kladný jev.“ No, jak pro koho. Tzv. mimoprodukční funkce lesa jsou v lokálním, regionálním i globálním měřítku zásadní pro procházku za městem **i** pro zmírňování globálních změn klimatu. Politický i ekonomický environmentalismus se shodují na tom, že externality je třeba internalizovat, **a to i ty pozitivní**

(lokálně např. v hrazení rozdílu cen sazenic konifer a listnáčů soukromému vlastníkovi při zlepšování dřevinné sklady lesního porostu v soukromém vlastnictví – na rozdíl od lesního porostu ve vlastnictví státu, který má „v popisu práce“ ne jen produkční, ale i mimoprodukční funkce lesa). Náhrady rozvojovým zemím (COP21 Paříž, 2015) nejsou z valné části ničím jiným.

Při tomto množství podnětů pro obhajobu je asi zbytečné klást pro průběh obhajoby explicitní otázky.

Na jednu stranu si myslím, že podobná práce neměla být vůbec napsána (viz výše). Ve světle řečeného se však podle slibu vracím ke třetí možnosti, proč napsat absolventskou práci: seznámit se s danou problematikou, naučit se ji posuzovat, srovnávat autory, kriticky myslet. Použít stokrát ověřenou metodu na (staro)nová data, točit kličkou metodologického mlýnku a zachytit stokrát jemně (pře)mletý výsledek do textu bakalářské práce není tak obtížné a studentky a studenti se jistě také něco naučí. Toto Jiří Sucharda rozhodně neprovedl. Riskoval; vzal si téma obrovité; nedokázal potlačit své zaujetí pro přístup, který mylně pokládá za nový, a plně nezastřel ani své světonázorové preference. Přesto se poctivě snažil srovnávat, argumentovat, vyhodnocovat, řešit. Sbíral a pořádal důkazy a argumenty; učil se psát odborný text.

Jestliže se má na úrovni *bakalářské* práce student něco naučit, pak to Jiří Sucharda docela jistě dokázal. Byla by chyba znemožnit mu, aby v tom na další úrovni studia pokračoval.

Z uvedených důvodů s přesvědčením **doporučuji práci k obhajobě a navrhuji hodnocení „dobře“**.

Strašnice 14. února 2016

PhDr. Ivan Rynda

ⁱ Jistou znalost, ne však příliš zevrubnou a bezchybnou, pojmu externality prokazuje autor v kapitolách 1.2 a 2.3.

ⁱⁱ Pozitivní externalita, navzdory svému názvu, pochopitelně nepředstavují kladný jev.

Příloha

Principy ochrany životního prostředí v ústavním pořádku České republiky

Ústava (zákon č. 1/1993 Sb.)

preambule

„... odhodláni společně střežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství,
... přijímáme tuto Ústavu České republiky.“

Hlava první: Základní ustanovení

Čl. 7

„Stát dbá o šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství.“

Listina základních práv a svobod (zákon č. 23/1991 Sb.)

(podle čl. 3 Ústavy je součástí ústavního pořádku ČR)

„Federální shromáždění ... připomínajíc si svůj díl odpovědnosti vůči budoucím generacím za osud veškerého života na Zemi ... usneslo se na této Listině základních práv a svobod:“

Hlava druhá: Lidská práva a základní svobody

Oddíl první: Základní lidská práva a svobody

Čl. 11

„(3) Vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem.“

Hlava čtvrtá

Hospodářská, sociální a kulturní práva

Čl. 35

„(1) Každý má právo na příznivé životní prostředí.

(2) Každý má právo na včasné a úplné informace o stavu životního prostředí a přírodních zdrojů.

(3) Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.“